

Derin Tarih DT

Adakale'nin
kitâbe fotoğrafı ve
transkripsiyonu
ilk kez Derin Tarih'te

ÇEYİZ

Bir Emanet, Bir Geleneğin Hafızası

Çeyiz, Anadolu'da bir geleneğin adı ve aynı zamanda bir kültür hafızasının ifadesidir. Kız evinden oğlan evine taşınan eşyalar, bir evliliğin ötesinde yeni bir hayatın, bir kimliğin ve bir aidiyetin de başlangıcıdır. Çeyiz kelimesinin kökeni Arapçadır. "Yolcunun, gelinin ve sefere çıkacak ordunun ihtiyaç duyacağı eşya, gıda maddesi, silah vb. malzemeler" anlamına gelen *cihâz* veya *cehâz* kelimesi, Türkçeye çeyiz şeklinde geçmiştir.

Batı dünyasında büyük ölçüde ortadan kalkmış olsa da çeyiz geleneği Türkiye'de, Yakın Doğu'da ve Güney Asya'da hâlâ güçlü biçimde yaşamaktadır. Antropoloji literatüründe bu gelenek, "Günümüzde esas olarak ataerkil toplumlarda, evlenip evden ayrılacak kadının miras payını önceden alması ve daha sonra erkek çocuklar arasında görülecek olan miras paylaşımının dışında tutulması" olarak tanımlanır.

Çeyiz geleneğinin kökleri oldukça eskilere gider. Sümer, Babil ve Asur uygarlıklarına kadar uzanan bu uygulama, Mezopotamya'nın farklı dönemlerinde farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Nişanla başlayan ve nikâhla devam eden evlilik sürecinin önemli bir parçası olan çeyiz hazırlığı, o dönemde de aileler için büyük önem taşırdı. Hatta bu alışkanlığı yazılı kaynaklarda da görmekteyiz. Çivi yazısı kullanılan bölgelerde yapılan arkeolojik kazılar, bu konuda pek çok bilgi sunar. Örneğin Kayseri Kültepe kazılarında ortaya çıkarılan tabletlerde çeyize dair kayıtlar bulunmuştur (Belge 1).

Belge 1: Kültepe çivi yazılarında çeyiz
@ P: Sanat, Kültür Antika, "Yazı ve Sanat", s.21, Bahar 2001.

Binlerce yıl önce çivi yazılı belgelerde karşımıza çıkan bazı uygulamalar, bugün hâlâ sürdürülen çeyiz geleneğinin köklü geçmişini ortaya koyuyor. Asur ve Babil'de kızı verilen çeyizin şahitler huzurunda kayıt altına alınması, Anadolu'da günümüzde de "evlilik senedi" adıyla yaşamaya devam ediyor. Belgenin çevirisi şöyledir:
"[...] giysi 10 (?) başlık, 1 tane kıl (dan yapılma) kilim, 40 litre keten yağı, 10 litre tatlandırılmış keten yağı(?), 1 tane 3 yaşında inek, 10 tane koyun (?), 1 tane bazalt hâmişum, değirmen taşı, , 1 tane ... bira ekmeği için değirmen taşı ve (?) buhrum; 1 tane öğütme taşı ile birlikte (değirmen) taşı, 1 tane tere için değirmen taşı, 1 tane berber sandığı, 1 tane nushum sandığı, 1 tane kamış [...], 1 tane palmiyeden (yapılma) sandık, 2 tane üst ahşap yatak, 1 tane ahşap masa, 1 tane iplik sandığı, 1 tane ahşap kadabibu-doluma tezgahı ve dokuma için gerekli tüm araçlar. (Bu İpqu-İstar'ın oğlu Marduk muballit'in kızı, Marduk'un naditum'u Tâb-Esagila'ya babası Marduk-muballit'in verdiği çeyizdir."

Çeyiz sandığı, cemiyetin aynası

Çeyiz, genç kızların hayalini süsleyen eşyalarla dolu bir sandık gibi görünse de aslında bundan çok daha fazlasıdır. Hazırlanan çeyizler; aile olma yolunda adım atan kadının ve erkeğin hayata bakışını, mensup oldukları toplumun sosyal yapısını, dinî inançlarını ve kültürel değerlerini yansıtan güçlü bir semboldür. Bu yönüyle çeyiz geleneği, asırlardır ailelerin kültürel kimliklerini yeni nesillere aktardıkları bir köprü işlevi görür.

Çeyizdeki eşyalar, günlük kullanım için pratik araçlar olmanın ötesinde de derin anlamlar taşır. Hazırlıkların en başında Kur'ân-ı Kerîm ve bayrak yer alır. Bunun yanı sıra pirinç, buğday, şeker gibi gıda maddeleri ve el emeğiyle yapılmış ayna, kandil veya mum gibi eşyalar çeyizin vazgeçilmez parçalarıdır. Her biri bir sembolün temsilcisidir: Kur'ân-ı Kerîm inancı, bayrak millî ve manevî değerleri, pirinç ve buğday bereketi, şeker ağız tadını, ayna ferahlığı, kandil ise evin ışığının hiç sönmemesini simgeler.

İslâm hukukunda evlenme sırasında kadının koca evine eşya götürme, yani çeyiz hazırlama zorunluluğu

Bugün dünyanın birçok bölgesinde farklı şekillerde uygulansa da çeyiz kültürü aynı amaca hizmet eder: Evlenecek kadının yeni hayatına donanımlı bir şekilde başlaması. Anadolu'da ise bu gelenek yüzlerce yıllık bir tarihe sahip. Türk tarihinin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Kitabeleri'nde "cihâz" ve "kalın" kelimeleri geçer. "Kalın", oğlan evinden kız evine çeyiz hazırlamak üzere verilen ve günümüzde başlık parası olarak bilinen ödemeyi ifade eder. Türk Dil Kurumu ise çeyizi, "gelin için hazırlanan her türlü eşya" olarak tanımlar.

Çeyiz, yalnızca eşyalar bütünü değildir. Gelin olacak kız için hazırlanan her parça, onun duygularını, hayallerini, hayata bakışını ve geleceğe dair umutlarını yansıtır. El emeği ve göz nuruyla işlenmiş bu eşyalar, bir yönüyle kadının hünerlerini, diğer yönüyle kültürel değerleri temsil eder.

Hazırlanan eşyaların konulduğu sandık, "çeyiz sandığı" olarak bilinir. Ancak çeyiz, sandığın sınırlarını aşar. Sadece örtüler, danteller veya mutfak takımları yoktur içinde; tarla, arsa, ev gibi taşınmazlar, hatta araba, banka çeki gibi maddi değeri yüksek eşyalar da çeyizde yer alabilir.

Eşya	Sarıktı	Adet	Para	Para
1. Sırtınor Eşyanın Cinsi		2 Adet	1200	
2. Büyükceh Rısal		2 Adet	400	
3. Kape Elmas		2 Adet	200	
4. Süzük Elmas		2 Adet	2500	
5. Satah Gün		5 Adet	800	
6. Dikiz Mahinezeit		2 Adet	200	
7. Bube		1 Adet	100	
8. Sandık Ceviz		1 Adet	40	
9. Sandalye		2 Adet	250	
10. Karyya Somyalı		1 Adet	50	
11. Divan		1 Adet	200	
12. Hali		2 Adet	250	
13. Namaste		1 Adet	250	
14. Battıncı		1 Adet	125	
15. Keten Çal		2 Adet	100	
16. Cuval		2 Adet	50	
17. Bahir Küçük	55	1 Adet	350	
18. Güneşin Bahir		1 Adet	40	
19. Fehre Bahir		2 Adet	90	
20. Übrük		1 Adet	35	
21. Sini		2 Adet	30	
22. Mangal		2 Adet	40	
23. parselin tabak	17	1 Adet	30	
24. Sülayi	4	1 Adet	40	
25. Meyba gün		1 Adet	50	
26. Kırkanti	12	1 Adet	100	
27. Menden gün	2	1 Adet	100	
28. Mahat tabak	7 parça	1 Adet	1000	
29. Camafır-Has	3	1 Adet	1000	
30. Mam	3 hat	1 Adet	200	
31. Akhi gün	2	1 Adet	100	
32. K... ..	1	1 Adet	50	
				9320 lira toplam

Şöhrü Senedi tedarik tedarik
Adet isim ve kıymetleri sayıp da
Hesaplandıktan sonra Şehzâde'nin dokümanı
günümü lira olarak şahiller hüceurunda
testim Aldım. Aksi takdirde yuhard
İsmi geçen eşyaları kıymetleri Ben
Ömer oğlu Yusuf Top Abdurrahman
oğlu Lutfullah Top'a ödeyeceğim

Sahit
Fındıklı köyü
Abdullah Güneş

Sahit
Fındıklı köyü
Rıza Dalgıç

Alacaklı
Lutfullah Top

Borçlu
Yusuf Top

Mühürün elinden
Barınak imzası, 28 Ocak
Üye Asa Star tarafından
Üye İstikbalim 28.1

1962

Fındıklı Köy Muhtarı
naz

Belge 2: Ordu/Fındıklı köyü muhtarının şahitlerle birlikte mühür basılarak imza ettikleri 28 Ocak 1962 tarihli Saibe Top'a ait eşya senedi.

@ Enver Beşinci, Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu.

yoktur. Ancak kadın kocasının evine çeyiz götürürse, bu eşyaların mülkiyeti kendisine aittir. Aynı şekilde, babası tarafından bağışlanan çeyiz de hibe hükümleri gereği kadına aittir. Buna rağmen, hemen her kültürde olduğu gibi çeyiz hazırlama geleneği Müslüman toplumlarda da dinî bir hükümden ziyade sosyal bir alışkanlık olarak yaşamaya devam etmiştir.

Çeyizde semboller kadar ölçülülük de önemlidir. Bu anlayış İslâm kültüründe de açıkça görülür. İslâm coğrafyasında farklı şekillerde sürdürülen çeyiz hazırlığı, esasen örf ve âdetlere dayanır. Ancak Müslüman toplumlarda bu gelenek İslâmî ölçülere uygun olmalıdır. Zira din aşırılığı ve israfı yasaklamıştır (A'râf, 31). Bu nedenle çeyiz hazırlığında ölçülü olmak hem dinî hem sosyal açıdan önem taşır. Bu anlayışın en çarpıcı örneklerinden biri Hz. Peygamber'in (sas) kızı Fâtıma'ya evlilik sırasında verdiği mütevazı çeyizdir: Bir yatak, bir yastık, bir minder ve bir su tulumu... (İbn Mâce, "Zühd", 11). Bu sade eşya listesi, hem o günün sosyal şartlarını yansıtır hem de gösterişten uzak durmanın bir simgesi olarak dikkat çeker.

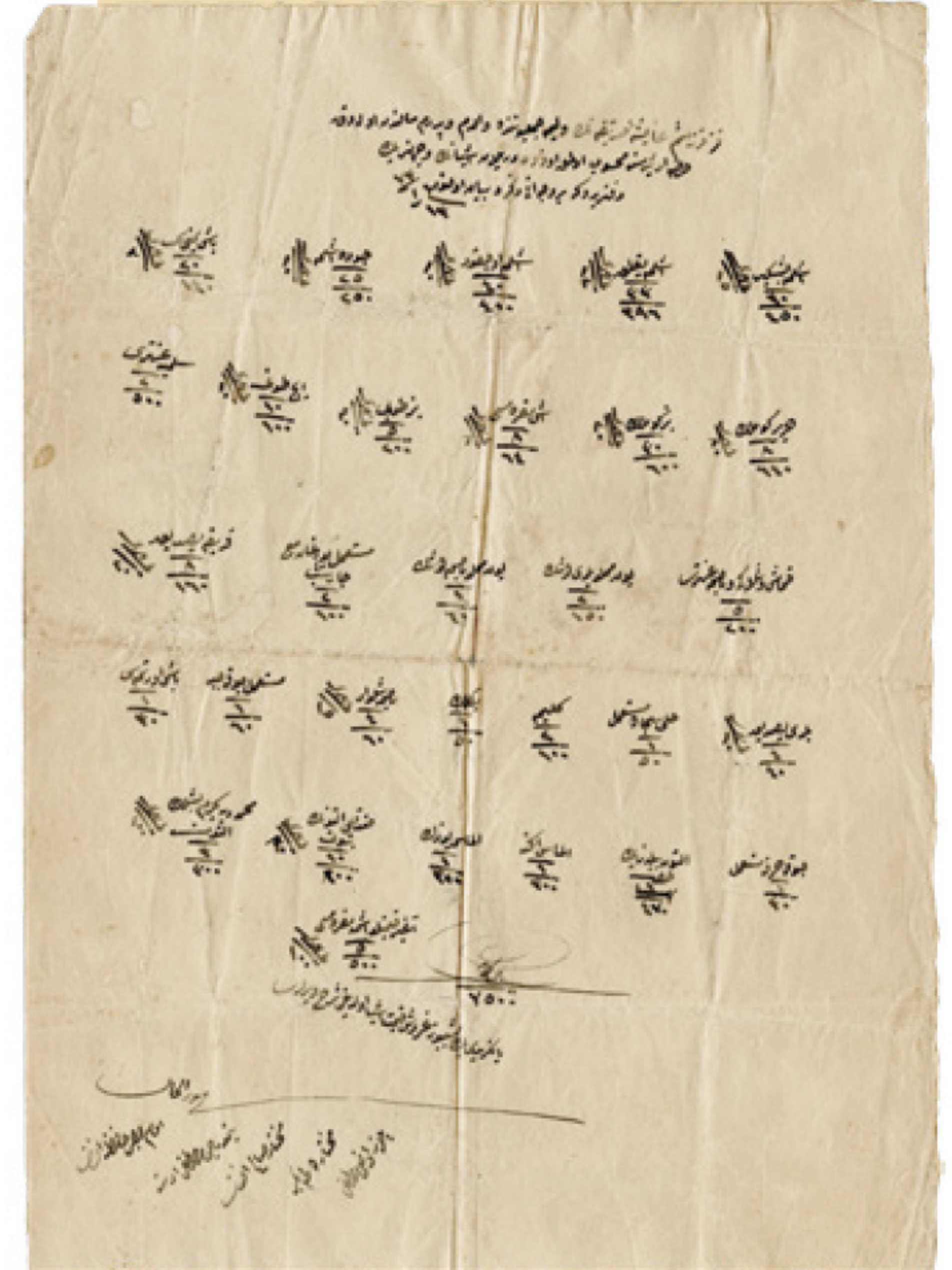
Çeyizler kayıt altında

Türk-İslâm kültür geleneğinin önemli unsurlarından biri de "çeyiz senedi" olarak bilinen ve bazı bölgelerde "çeyiz yazma" diye adlandırılan uygulamadır. Bazı ailelerde bu kayıt defter şeklinde tutulmaktadır. Çeyiz listesi, evlenmeye hazırlanan genç kızların anneleri veya velileri tarafından düzenlenen ve evlilik hazırlıkları sırasında veya sonrasında kullanılmak üzere belirli eşya ve malzemelerin tek tek kaydedildiği bir belgedir. Ülkemizin birçok bölgesinde yaygın olarak uygulanan bu gelenek Urfa, Mardin, Diyarbakır gibi yörelerde "kesim kâğıdı" adıyla bilinmektedir.

Evlenecek kız için yapılan çeyiz alışverişi sırasında alınan eşyalar bu listeye tek tek yazılır. Hatta çoğu

Mahalle muhtar ve imamının imzasıyla hazırlanan 12 Kasım 1856 tarihli Aişe Sıddıka hanıma ait çeyiz listesi.

@ Enver Beşinci, Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu.

zaman her bir eşyanın karşısına fiyatı da eklenir ve böylece çeyizin toplam malî değeri belirlenir. Bazı listelerde sadece eşyaların değil, alışveriş için yapılan yol ve yemek masraflarının bile yer aldığı görülür. Ancak bu listelerde fiyatı belirtilmeyen iki eşya vardır: Kur'ân-ı Kerîm ve bayrak. Çeyiz listelerinin en başında yer alan bu iki kutsal değer karşılığının boş bırakılması, "değer biçilemez" anlamını taşır ve örfümüzde bu sembollerin önemini gösterir.

Çeyiz listesinin hazırlanması, karşılıklı olarak tarafların anlaşması anlamına gelir ve bu yönüyle bir nevi evlilik sözleşmesi niteliği taşır. Gelinin damat evine götüreceği her türlü çeyiz eşyası, mahallenin imamı, muhtarı veya güvenilir kişiler huzurunda tek tek kaydedilir ve imza altına alınır. Bazı bölgelerde bu listelere mahalle imamı veya muhtarın mührü de basılır (Belge 2). İki tarafın büyükleri tarafından imzalandıktan sonra liste kız tarafına teslim edilir.

Bu kayıt, ileride herhangi bir anlaşmazlık çıkması durumunda taraflardan birinin haksızlığa uğramasını önlemek açısından da büyük önem taşır. Nitekim birçok uyuşmazlıkta, çeyiz listeleri mahkemelerde yardımcı belge olarak kabul edilmektedir.

Çeyiz serme âdeti

Genç kızların evlilik öncesi ihtimamla hazırladıkları çeyizler hem bir geleneğin hem de geçmiş kültürümüzün evlilik tarihinin bir parçasıdır. Rahmetli Sezai Karakoç'un, Yahya Kemal için söylediği "kültürümüzün çeyiz sandığıdır" sözü, aslında çeyiz sandıklarının içerdiği anlamı da tarif eder. Günümüzde yenileşen hayat bu âdeti zayıflatmış olsa da çeyiz geleneği hem geçmiş kültürü bugüne taşıyan bir kültür hazinesi hem de yorumcusunun eline geçtiğinde bir toplumun kültür tarihinin arşividir.

Çeyiz, kızın kendi mal varlığıdır ve onu bizzat kendisinin hazırlaması geleneksel anlayışta büyük önem

Belge 4: Kıldanlık

@ Enver Beşinci, *Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu*.

Örf, âdet ve geleneklerimiz millî kültürümüzün dokusunu teşkil eder. Bu renkli dokunun içinde her yörenin kendine mahsus ritüelleri vardır. Bunlardan biri de gelin hamamı geleneğidir. Fotoğrafta görülen kıldanlık, bu eski hamam kültürünün vazgeçilmez parçalarından biridir.

Kıldanlık, gelin olmadan önce damat tarafından hediye edilen, bakır, gümüş veya pirinçten yapılmış küçük bir kutudur. Ayaklı ya da düz dipli, alt kısmında suyun akması için küçük delikler bulunan, oval gövdeli, genellikle bombeli ve kapaklıdır. Kapak kısmında kulp, ön yüzünde ise kilit yer alır. İçinde kese, lif, sabun gibi hamam gereçleri taşınır. Eskiden temizlikte kil de kullanıldığı için bu zarif kutuya bu ad verilmiştir.

taşır. Gelin olacak kızın el emeğiyle hazırlamadığı, tamamen dışarıdan satın alınan çeyiz, eskiden ayıp karşılanırdı. Ancak bu anlayış günümüzde değişmiş, birçok eşya hazır olarak alınmaya başlamıştır.

Çeyiz, ailenin sosyal statüsünü yansıtırken gelinin yeni hayatına güçlü

ve değerli bir başlangıç yapmasını sağlar. Ayrıca bu hazırlıklar, genç kızların karakterini ve yeteneklerini ortaya koyar. Dokuma, nakış ve dantel gibi el işlerinde sergilenen beceriler, evlilikte üstlenecekleri sorumlulukları geliştiren birer pratik olarak da önem taşır.

Çeyizdeki eşyalar listelenip bu belge imzalanarak mühürlendikten sonra çeyiz, kız evinin en güzel odasında bir süre sergilenir. Bazı yörelerde bu sergi 40 güne kadar devam eder ve genç kızlara örnek olur. Bu uygulamaya aynı zamanda çeyiz alışverişi geleneğinin yaşamasına katkı sağlar. Çeyizi görmeye gitmek, özellikle akrabalar ve mahalleli genç kızlar için büyük bir heyecandır. Ziyarete gelenin eli boş gitmemesi genel bir âdettir. Bazı bölgelerde çeyiz odasında her gece farklı bir kızın sembolik olarak nöbet tutması ve geceyi orada geçirmesi geleneği de vardır. Bu âdet, nikâhın manevî havasıyla birlikte, o kızın da hayırlı bir kısmet bulacağı inancına dayanır.

"Çeyiz yazma" veya "çeyiz serme" geleneği, aslında evlilik yapan kızlara verilen değer bir göstergesidir. Öyle ki Anadolu'nun birçok yerinde bu vesileyle çeyiz alayları düzenlenir, halk sokaklarda bu görkemli törenleri merakla izlerdi.

Pakize hanımın 1935 tarihli çeyiz serme fotoğrafı.

@ Enver Beşinci, *Semavî Dinlerde Nikâh Akitleri Koleksiyonu*.

Trabzon Rum İmparatoru'nun kızı Katerina ve Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan

@ Ertaylan, İsmail H., "Trabzon'un Fethi", *Trabzon Armağanı 550. Yılında Fetih ve Fatih*, haz. İsmail Hacifettahoğlu, 1. Baskı, Ankara, 2012.

Trabzon Rum İmparatoru IV. Kalo Joannes, kızı Katerina'yı (Despina) Fatih Sultan Mehmed'in baskısını azaltmak amacıyla siyasî bir evlilikle Uzun Hasan'a verdi. Fatih, Trabzon İmparatorluğu'ndan üç bin altın vergi talep etmişti; bu yükten kurtulmak isteyen imparator, Akkoyunlu hükümdarıyla ittifak kurmanın yolunu aradı. Uzun Hasan ise Joannes'in kızı Maria Katerina Komnenea ile evlenmenin yanı sıra çeyiz olarak Kapadokya vilayetini istedi. Ancak imparator, Rum evlilik geleneğinde yer alan *drahoma* uygulaması gereğince bu talebi kısmen karşılayarak, Maçka ve Sürmene'de bulunan Halanik ve Sesera köylerindeki manastır arazilerinden bir kısmını verdi. Bu ittifakla birlikte Uzun Hasan, Trabzon İmparatoru'nun canını, malını ve topraklarını korumayı taahhüt etti.

(Drahoma, gelinin güvencesi olarak baba tarafından damada verilen eşyaya denir. Ancak bu eşyalar damadın mülkü hâline gelmez; yalnızca kullanım hakkı vardır. Evlilik sona erdiğinde drahoma, kadına iade edilir.)

Kadim sandıktan online sepete

Selçuklu ve Osmanlı toplumlarının kültürel mirası hâline gelen çeyiz, kadim bir gelenekten beslenerek nesiller boyunca aktarıldı ve bugün hâlâ varlığını koruyor. Ancak sanayileşme ve şehirleşmenin etkisiyle, çeyizin asıl ruhunu oluşturan el emeği ürünlerin yerini fabrikasyon ürünler almaya başladı. Eskiden iki dağın arasındaki bir köyde yaşayan, dünyayı dağların ötesindeki bilinmezliklerle sınırlı gören genç kızlar, bugün teknolojinin sunduğu im-

kânlarla dünyayı âdeta avuçlarının içinde hissediyor. Çeyizlerini artık bir dokunuşla internet üzerinden sipariş edebiliyorlar.

Buna rağmen geleneksel değerlerin modern yaşamla harmanlandığı bu süreçte çeyiz geleneği tamamen kaybolmuş değil. Ülkemizin birçok yerinde bu kadim miras hâlâ yaşamaya devam ediyor. Anne ve babalar, kızları için çeyiz hazırlıklarını sürdürerek hem kültürel bir görevi yerine getiriyor hem de geçmişle bugün arasında bir köprü kuruyorlar.

Kaynakça:

- Aktaş, İhsan, Hukuk Bürosu & The Port Law Office. Atıcı Arayancan, Ayşe, "Akkoyunlu Sarayında Hristiyan Bir Şahbanu: Theodora Maria Katerina/ Despina Hatun", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Haziran 2024), ss.83-102.
- Beşinci, Enver, *Semavi Dinlerde Nikâh Akitleri, c. 1, İzinnâmeler (Nikâh-Mehir-Boşanma)*, baskı hazırlığında.
- ed-Dîb, Abdülazîm Mahmûd, "Çeyiz", *Temel İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: İSAM Yayınları, 2020.
- Ertaylan, İsmail H., "Trabzon'un Fethi", *Trabzon Armağanı 550. Yılında Fetih ve Fatih*, haz. İsmail Hacifettahoğlu, 1. Baskı, Ankara, 2012.
- Saba, Özdemir, "Osmanlı Gelininin Çeyizi", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 9/24 (2021), ss.186-203.
- Pamuk, Beyhan, "Çeyiz sandığını, giyilebilir sanat ile anlatmak: Sandık sarısı koleksiyonu", *OPUSU Uluslararası Toplum Araştırmalar Dergisi* 16/32 (2020), ss.5341-5358.